

Ганна БАЛЯНТ, Анастасія СИТНІКОВА

Аї ДІ ААААЕАІ І В ААІ Е²АНУЕЕЕО ²І І І ААÖ²Е ОА І АІ АО²АІ ²НОУ ОІ ДААЕ²І І В І І АЕЕЕАЕІ Е ДЕÇЕЕАІ Е

Розглянуто поняття банківських інновацій та здійснено класифікацію їхніх видів. Окреслено фактори, що спричиняють ризики впровадження банківських інновацій та запропоновано ефективні методи управління ними.

The article considers concepts of banking innovations and their classification. Outlines the factors that cause risks and introduction of banking innovations proposed effective methods of management.

Ефективне функціонування комерційних банків є неодмінним атрибутом економічно розвинутої держави, запорукою її стабільності та зростання. Стан банківського ринку вказує на рівень добробуту в країні, розвиток її фінансового господарства, заможність громадян. Існуюче становище банківської системи України та прогнози її розвитку на найближче майбутнє передбачають зростання актуальності інноваційної діяльності банків, викликаной досі ще незавершеною фінансовою кризою, поглибленням глобалізаційних процесів, впровадженням інформаційних технологій та розвитком конкуренції.

Банківський бізнес фактично є одним із найбільших генераторів нововведень, що активно впроваджує їх в усіх сферах своєї діяльності, зважаючи на зростання вимогливості клієнтів, значну конкурентну боротьбу та входженням на фінансовий ринок нових агресивних гравців, зокрема небанківських фінансово-кредитних установ. Банки змушені вести пошук додаткових шляхів отримання конкурентних переваг, в тому числі шляхом впровадження інноваційних технологій обслуговування клієнтів, надання нових продуктів і послуг.

Проте коло комерційних банків, здатних до повноцінної реалізації програм інноваційного розвитку, доволі обмежене, що обумовлено значним рівнем фінансових втрат та ризиків, які супроводжують інноваційну діяльність. Вчасне розпізнання ризиків нововведень, виявлення їхніх джерел та дослідження напрямів зниження є основними завданнями управління ними і необхідною передумовою успішної реалізації інноваційних стратегій.

Управління ризиком впровадження банківських інновацій є відносно новим процесом для вітчизняних банків. Аналіз сучасної економічної літератури дає підставу констатувати, що у вітчизняній і зарубіжній теорії та практиці нема єдиного підходу до управління інноваційним ризиком.

Загальні й спеціальні підходи до оцінювання банківських інновацій розглянуто у працях вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема Л. Л. Антонюка, Н. В. Краснокутської, А. В. Муравйова, А. К. Казанцева, Б. Санто, К. Скіннера, А. М. Поручника, В. С. Савчука, С. Б. Єгоричевої. Аналізу інноваційних ризиків присвячено праці науковців, серед яких публікації Т. І. Балабанова, В. Ф. Гриньова, П. П. Микитюка, О. С. Філіна, В. В. Вітлінського, С. М. Кабушкіна, О. І. Лаврушина та ін. Однак недостатньо висвітленими залишаються питання формування ефективної системи управління інноваційними ризиками банківських установ.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності банківських інновацій, здійсненні характеристики ризиків, пов'язаних з інноваційною діяльністю банків та виокремленні оптимальних методів управління даними видами ризиків.

На даний час в економічній літературі найбільш розповсюджені дві точки зору стосовно сутності інновацій. У першому випадку нововведення розглядається як результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу тощо; в іншому – як процес запровадження нових елементів,

підходів і принципів замість діючих [7, с. 122]. У даному випадку відбувається ототожнення понять «інновація» та «інноваційний процес», в якому наукова або підприємницька ідея чи винахід отримує економічне наповнення.

Отже, інновація – це кінцевий продукт діяльності щодо проведення нововведень, що втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, чи процесу, що використовується у практичній діяльності, нового підходу до вирішення соціальних проблем [5, с. 12].

Слід звернути увагу на сучасне розширене тлумачення змісту інновації – це може бути новий продукт, технологічний процес, структура і система управління організацією, культура, інформаційна система тощо. При цьому найважливішою ознакою нововведення в умовах ринкової економіки має виступати новизна його споживчих якостей, а не технологічна, що часто відіграє другорядну роль [5, с. 13].

Необхідно враховувати й той факт, що в ринковій економіці нововведення виходить на ринок і має бути повністю реалізовано. Саме там відбувається процес комерціалізації інновацій, який засвідчує їхню потрібність суспільству.

Варто зауважити, що для банку інновація означає створення такого банківського продукту, який:

- має більш привабливі споживчі властивості порівняно з тими, що пропонувалися раніше;
- є якісно новим і може задовольнити неохоплені раніше потреби потенційного клієнта;
- потребує використання більш досконалої технології [2, с. 133; 7, с. 125].

Для банківської інновації характерні такі особливості:

- новизна, яка передбачає, що новий продукт не має аналогів на ринку;
- задоволення ринкового попиту, що означає, що будь-який існуючий продукт банку виводиться на інший ринок;
- комерційна ефективність, що передбачає на основі здійснення аналізу ринку та оцінки комерційної ефективності впровадження банком створеної копії наявного на ринку продукту.

Відтак, банківська інновація може бути як у формі нового продукту, так і процесу, тобто технології, організації виробництва чи управлінських заходів.

Враховуючи різноманітність видів інновацій, необхідним виступає їхній поділ на конкретні групи за певними ознаками, тобто класифікація. Її розроблення є важливою з різних точок зору. На чіткому уявленні про типологію нововведень має базуватися інноваційна складова корпоративної стратегії банку, оскільки від типу нововведень, що передбачається запроваджувати, залежить і характер організаційно-економічного механізму управління інноваційними процесами. Класифікація дає спеціалістам базу для виявлення максимальної кількості способів реалізації інновацій, тим самим створюючи варіантність вибору рішень, а для банківської установи – полегшує її позиціонування на ринку, визначення власних ключових компетенцій. Класифікація нововведень необхідна і з позиції держави для прийняття обґрунтованих рішень щодо підтримання інноваційної діяльності.

У теоретичних дослідженнях та практиці управління інноваціями використовують різноманітні їхні класифікації.

Отже, за типами виділяють: матеріально-технічні (мають матеріальне втілення і є результатом виробничого процесу) та соціально-економічні інновації, що в свою чергу поділяються на:

- економічні (зміна методів планування, ціноутворення, стимулювання нововведення у сфері маркетингу);
- організаційно-управлінські (перетворення структури організації, зміна методів прийняття управлінських рішень та контролю за їхнім виконанням, нові засоби обробки інформації тощо);
- правові і педагогічні інновації;
- інновації людської діяльності (мотивація праці, зміна внутрішньокolleктивних відносин, вирішення конфліктів тощо) [5, с. 46].

Особливостями соціальних нововведень порівняно з матеріально-технічними є те, що вони мають більш тісний зв'язок з конкретними суспільними відносинами і діловим середовищем, мають більшу сферу застосування, при їх реалізації відсутня стадія виготовлення, оскільки вона збігається з етапом проектування, і вони характеризуються складністю розрахунку їхньої ефективності.

Залежно від технологічних параметрів інновації поділяються на:

- продуктові (комерціалізація продукту з поліпшеними споживчими характеристиками для надання дійсно нових або поліпшених послуг споживачам);

– процесні (адаптація нових або суттєво вдосконалених методів створення продукту або його просування на ринку, що може включати зміни в технологіях, людських ресурсах, методах роботи, або бути комбінацією перерахованого).

У цих інноваціях відбувається матеріалізація, втілення у практику наукових ідей, відкриттів та винаходів, ноу-хау, інформації, нових науково-дослідних рішень, моделей та інших видів інтелектуального продукту.

За мірою радикальності інновації поділяють на:

– базисні (радикальні), засновані на наукових відкриттях та винаходах, що лежать в основі надання принципово нових банківських продуктів, реалізації нових технологій;

– поліпшуючі (модифікуючі) – поліпшення існуючих продуктів, принципів, форм і методів або вдосконалення умов та технології здійснення базових операцій банку;

– псевдоінновації, що частіше з'являються у фазі спаду економічного циклу, коли традиційні напрямки науково-технічного прогресу вже використані, нові технологічні можливості невизначені, а тому споживчий попит підтримується за допомогою різноманітних незначних змін, що стосуються переважно зовнішнього вигляду продуктів і створюють лише подобу новизни.

Останнім часом в економічній літературі аналізують ще один вид інновацій за ознакою радикальності – комбінаторні інновації, або за зарубіжною термінологією – архітектурні. Вони створюються в результаті нового поєднання вже відомих елементів продуктів, технологій і процесів. Як і радикальні, комбінаторні нововведення можуть мати значний інноваційний потенціал, але, на відміну від перших, ризик, що супроводжує їхнє впровадження, є більш передбачуваним.

Варто зазначити, щодо джерела виникнення виділяють:

– інновації, що викликані розвитком науки і техніки;

– інновації, що зумовлені потребами функціонування банку;

– інновації, спричинені потребами ринку, тобто споживачів [5, с. 49].

Однак за причинами виникнення інновації можна поділити на:

– реактивні (реакція банку на нововведення, що здійснені конкурентами, яка забезпечує його виживання на ринку; тобто банківська установа вимушена їх реалізувати для того, щоб не відстати у конкурентній боротьбі);

– стратегічні (мають випереджальний характер з метою отримання конкурентних переваг у майбутньому).

За територіальною ознакою новизни інновації прийнято поділяти на:

– інновації світового значення, якщо вони ніде не мають аналогів;

– інновації у масштабі країни, коли вони мають відтворювально-адаптаційний характер, тобто копіюють те, що існує за кордоном;

– інновації у масштабі окремого банку.

За принципом відношення до свого попередника інновації бувають:

– заміщувачими, що передбачають повне витіснення застарілого продукту новим і, тим самим, забезпечення більш ефективного виконання певних функцій;

– відмінювачими, які виключають виконання певної операції або випуск певного продукту, але не пропонують нічого на заміну;

– поворотними, що передбачають можливість повернення до початкового стану у випадку виявлення неспроможності нововведень;

– відкриваючими, що не мають порівняних аналогів або функціональних попередників;

– ретровпровадженнями, які відновлюють на сучасному рівні давно вже вичерпані способи, форми і методи.

За характером потреб, що задовольняються, інновації можуть бути орієнтовані на існуючі потреби або можуть створювати нові. Зрозуміло, що в останньому випадку ризикованість нововведення є набагато більшою.

Варто зазначити, що інновації є суперечливим явищем, причому первинним є протиріччя між інноваційною та монотонною діяльністю, перша заперечує другу. Також гострий характер мають протиріччя всередині самої інноваційної діяльності, яка визначається як процес реалізації нових ідей управлінського, маркетингового чи фінансового характеру, в якому банк може виступати як учасник реалізації інноваційного проекту або як інноватор [3, с. 294].

Нововведення завжди пов'язані з ризиком, проте відмова від них є ще більш ризикованою, адже часто необхідність оновлення продукту чи послуги виникає саме тоді, коли фінансові результати банку виглядають добре, і складається помилкове враження, що він ще тривалий час зможе існувати у традиційному режимі.

Основні проблеми вивчення ризику в інноваціях полягають у необхідності формування уявлення про ризик конкретних нововведень, виявлення меж його допустимого значення, розробки методів оцінки, аналізу та управління. Доволі часто цей ризик розглядається як окремий випадок маркетингового ризику, і його сутність зводиться лише до недосягнення запланованої окупності нових банківських продуктів [1, с. 29].

На нашу думку, таке трактування сутності інноваційного банківського ризику є обмеженим і не відповідає сучасним уявленням про інноваційну політику банку, що здійснюється постійно й охоплює практично всі напрями його роботи.

У загальному вигляді ризик впровадження інновацій можна визначити як ймовірність втрат, що виникають при вкладенні банком коштів у розробку нової техніки і технологій, виробництво нових товарів та послуг, що, можливо, не матимуть сподіваного попиту на ринку, а також при вкладенні коштів у розроблення управлінських, організаційних та маркетингових інновацій, які можуть не принести очікуваного ефекту. Це пояснюється тим, що за даними досліджень науковців результативно закінчуються не більше 5% інноваційних проектів [5, с. 24].

Щодо визначення суті банківського інноваційного ризику, то найбільш повне його тлумачення наведено в працях С. Б. Єгоричевої. Так, інноваційний ризик вона визначає як «породжену впливом зовнішнього та внутрішнього середовища банку імовірність відхилення реального перебігу керованого процесу створення та впровадження банківських інновацій від сценарію, що передбачався та, відповідно, дійсних результатів (мети) від очікуваних» [4, с. 207].

На наш погляд, банківський інноваційний ризик є комплексним, тобто фактично являє собою сукупність специфічних ризиків, що пов'язані з інноваційною розробкою, та ризику, характерні для традиційної діяльності банку. Відтак, ми вважаємо, що сукупний інноваційний банківський ризик визначається такими факторами:

- невизначеністю цілей банку чи їхньої пріоритетності, суперечливістю окремих стратегічних завдань;
- законодавчою неврегульованістю банківської інноваційної діяльності;
- високим ступенем залежності комерційного банку від впливів зовнішнього середовища, яке є більш динамічним, ніж внутрішнє;
- впливом конкуренції, яка іноді набуває форми недобросовісної;
- недостатньою інноваційною орієнтованістю власників і вищих менеджерів банку та відсутністю інноваційної атмосфери в ньому;
- недостатнім рівнем підготовки банківських фахівців тощо.

Виходячи з наведених вище чинників виникнення ризику впровадження інновацій, можна сформулювати такі основні обставини, що на нього впливають:

- глибина нововведень, які планується здійснювати (радикальні, комбінаторні, модифікуючі);
- характер стратегії, що визначає поведінку банку у сфері нововведень (активно-наступальна, помірно-наступальна, вичікувальна);
- рівень інноваційного потенціалу банку;
- залежність інноваційних заходів від факторів зовнішнього середовища банку;
- джерела ідей нововведень.

Для прогнозування негативних наслідків інноваційної діяльності банку необхідно здійснювати ідентифікацію та класифікацію ризиків за видами і базовими ознаками. У процесі впровадження нововведень можуть виникати такі основні види ризиків [5, с. 25]:

- ризик помилкового вибору інноваційного проекту (причинами виникнення може бути хибність самої нової ідеї, некоректне визначення конкурентної стратегії організації, співвідношення тактичних та довгострокових цілей її розвитку та пріоритетності різних видів нововведень чи суб'єктивна переоцінка практичної значимості та ефективності проекту, якщо він є результатом власних досліджень);

– ризик незабезпечення інноваційного проекту достатнім рівнем фінансування, що взагалі ставить під загрозу його виконання. Цей ризик виникає в результаті нестачі коштів на певному етапі реалізації проекту, або перевищення реального бюджету над прогнозованим чи неможливості залучення інвесторів;

– маркетингові ризики, які в свою чергу поділяються на ризики незабезпечення реалізації проекту специфічними матеріальними ресурсами, що складно знайти на ринку, та ризики збуту інноваційної продукції. До маркетингових зараховують ризик невдалої сегментації ринку, помилкового вибору його цільового сегмента, політики ціноутворення, ризик проведення неефективної рекламної кампанії та невдалого вибору стратегії продажів;

– ризики посилення конкуренції, коли у процесі виконання інноваційного проекту на ринку несподівано можуть з'явитися компанії-конкуренти, що займаються аналогічними розробками, або вже готові функціональні замітники нової продукції;

– ризики, що пов'язані із забезпеченням прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності.

Загалом, інноваційні ризики логічно поділяються на ризики вибору (до яких можна зарахувати й такі, що виникають на стадії пошуку ідеї) та ризики впливу, або реалізаційні. З метою запобігання та зниження їхніх негативних наслідків необхідно зменшувати кількісний вплив зазначених факторів.

На практиці нижчим ступенем інноваційного ризику володіють проекти, пов'язані з удосконаленням існуючого продукту або технології, які передбачають винятково просування готових інновацій. Значно вищим ризиком характеризуються інноваційні проекти, орієнтовані на поширення нових продуктів і технологій. Здебільшого, здійснюючи розробку й впровадження таких проектів, більшість рішень приймають на інтуїтивному рівні, оскільки необхідна інформація переважно відсутня. Зокрема, важко розробити оптимальну маркетингову концепцію, адже можна допустити помилки при здійсненні прогнозування обсягів попиту, можливостей збуту, позиціонування продукту на ринку, встановлення його ціни тощо.

Відтак, управління ризиками, пов'язаними з впровадженням і поширенням інновацій на ринок – доволі складний процес. Сучасна банківська практика сформувала різні системи запобіжних заходів щодо зменшення впливу інноваційного ризику.

Виокремлюють такі основні правила, яких банкам необхідно дотримуватись, запроваджуючи інновації у свою діяльність [6, с. 24]:

– організація належної комунікації між всіма підрозділами і рівнями банку для того, щоб чітко визначити, де і чому виникла проблема і як її краще вирішити;

– здійснення модернізації продуктового ряду таким чином, щоб задовольнити інтереси клієнтів;

– проведення зваженої і вивіреної цінової політики;

– прогноз і адаптація продуктів та послуг до мінливих ринкових умов.

На основі вищевикладеного зазначимо, що ефективно управління сукупним банківським інноваційним ризиком полягає у здійсненні таких заходів:

– уникнення ризиків (наприклад, зовнішніх впливів, коли банк власними силами реалізує стратегії організаційно-управлінських інновацій);

– мінімізації ризиків (створення системи управління інноваційним процесом, чіткий розподіл повноважень, проведення додаткових маркетингових досліджень ринку, постійне підвищення кваліфікації персоналу);

– завчасної підготовки плану дій із визначенням осіб, відповідальних за реалізацію цих планів у разі виникнення конкретних ризиків;

– прийнятті малоймовірних незначних ризиків з одночасним акумулюванням резервних коштів для їхнього покриття.

На нашу думку, на сьогодні лише стратегічний підхід до управління ризиками дасть змогу банкам уникнути в майбутньому багатьох втрат і запобігти допущенню помилок, які з часом важко усувати. Тому зі стратегічного погляду банківським установам необхідно спрямувати діяльність на перспективні ринкові ніші, які б забезпечували зростання прибутку; диверсифікувати напрями своєї діяльності, оптимізуючи склад портфеля банківських продуктів і послуг з позиції їхньої прибутковості; розробляти стратегічні фінансові плани інноваційної діяльності, враховуючи можливі сценарії розвитку подій на

ринку банківських продуктів; здійснювати прогнозування обсягів майбутніх витрат та оцінювати можливість отримання негативних результатів.

Щодо тактичного управління інноваційними ризиками, то можна виділити найбільш важливі етапи цього процесу. Він повинен охоплювати об'єктивний аналіз та оцінку інноваційного проекту, перевірку потенційних партнерів, планування та прогнозування інноваційної діяльності, відбір персоналу та методів його стимулювання, організацію постійного моніторингу, контролю за ефективністю впровадження нововведень.

Загострення конкуренції, фінансова лібералізація і диверсифікованість ринків ставлять перед банківськими установами нові проблеми і сприяють появі нових ризиків. Жоден банк не може повністю запобігти негативному впливу ризиків, що супроводжують його діяльність. Однак він має враховувати їх у своїй діяльності й розробляти відповідні заходи для своєчасної ідентифікації та нейтралізації їхньої дії. Банківські установи є успішними, коли прийняті ризики контрольовані й знаходяться у межах їхніх фінансових можливостей.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що на сьогодні для банків управління інноваційними ризиками є особливо актуальним, оскільки тільки ті банки, котрі зацікавлені в нових видах продуктів, зможуть залишатися конкурентоспроможними на ринку банківських послуг.

Література

1. Бобиль В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект / В. Бобиль // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 28–32.
2. Босак О. В. Інноваційна діяльність як основний чинник підвищення конкурентоспроможності банку / О. В. Босак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.5. – С. 131–136.
3. Василенко В. О. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / В. О. Василенко, В. Г. Шматько. – К. : ЦУЛ, 2005. – 440 с.
4. Єгоричева С. Б. Інноваційний ризик у діяльності комерційних банків / С. Б. Єгоричева // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 3. – С. 206–211.
5. Єгоричева С. Б. Банківські інновації : навч. посіб. / С. Б. Єгоричева. – К. : Центр навч. літ-ри, 2010. – 208 с.
6. Русанов Ю. Ю. Особенности банковского риск-менеджмента в инновационных проектах / Ю. Ю. Русанов, М. М. Проший // Финансы и кредит. – 2008. – № 9. – С. 22–25.
7. Шпиг Ф. І. Інноваційна діяльність як фактор підвищення конкурентоспроможності банку / Ф. І. Шпиг // Вісник Сумського державного університету. – 2003. – № 5(51). – С. 122–126. – (Серія: Економіка).